

ŠTÁTNA ŠKOLSKÁ INŠPEKCIA

úsek inšpekčnej činnosti

Staré grunty 52, 841 04 Bratislava 4

Správa

o stave bezpečnosti školského prostredia a o vzťahoch medzi aktérmi vzdelávania v základnej škole v školskom roku 2019/2020

Cieľom úlohy, ktorá sa plnila v **31** plnoorganizovaných základných školách (ZŠ), bolo zistiť stav bezpečnosti školského prostredia a vzťahov medzi aktérmi vzdelávania a zároveň poskytnúť riaditeľom škôl spätnú väzbu o miere účinnosti školou uplatnených foriem primárnej prevencie, spätnú väzbu o pozitívach/negatívach systému poskytovania výchovného poradenstva a prevencie v škole a nasmerovať ho tak, aby komplexne zabezpečoval výchovné, psychologické a psychoterapeutické služby, t. j. ciele, sústavnú a systematickú pomoc žiakom.

Zdrojmi základných dát boli dotazníky zadané pedagogickým zamestnancom a žiakom a rozhovory s riaditeľmi škôl, s koordinátormi prevencie, s náhodne vybranými žiakmi. Relevantnosť výsledných údajov z dotazníkov a rozhovorov sa porovnávali so zisteniami získanými priamym pozorovaním výchovno-vzdelávacieho procesu a kontrolou príslušnej pedagogickej dokumentácie. Oblasť vytvárania klímy školy a faktory, ktoré jej formovanie zásadne ovplyvňovali, bola mapovaná dotazníkom zadaným **757** pedagogickým zamestnancom. Príležitosť charakterizovať procesy vytvárajúce klímu školy dostali aj **triedne kolektívy 8. a 9. ročníkov**. V dotazníkoch mohli vyjadriť svoj názor na vytvorené vzťahy medzi žiakmi navzájom a medzi žiakmi a učiteľmi. V **6. a 7. ročníku** bol zadaný dotazník, ktorý zisťoval výskyt šikanovania, postoje žiakov k šikanovaniu a tiež ich názory na správanie sa spolužiakov v triede, v škole. Dotazník s podobným zameraním sa zadával aj **123** členom žiackych školských rád (ŽŠR).

Bezpečnosť školského prostredia a prevencia negatívnych javov v správaní žiakov

Problematika súvisiaca s vytváraním *bezpečného školského prostredia* a s formovaním pozitívnych medziľudských vzťahov bola v školách prevažne pretransformovaná do výchovno-vzdelávacích cieľov definovaných v školskom vzdelávacom programe. Zpracovaná bola tiež do plánov aktivít a činností výchovných poradcov, koordinátorov prevencie i triednych učiteľov. Školy prostredníctvom vypracovaných školských poriadkov formálne preukazovali dodržiavanie Deklarácie práv dieťaťa a Listinu základných ľudských práv a slobôd vo vzťahu k žiakom, pedagogickým a ostatným zamestnancom školy. Súčasť väčšiny školských poriadkov tvoril aj dokument¹, ktorý obsahoval základné informácie o šikanovaní, o jeho formách, stanovoval možnosti preventívneho pôsobenia a metódy riešenia šikanovania pri jeho výskyte. ***Predložené školské poriadky v 26,5 % subjektov neposkytovali primerané podmienky pre zaistenie vytvárania vzájomne optimálnych vzťahov medzi všetkými aktérmi vzdelávania.*** V niektorých dokumentoch absentovalo ukotvenie práv a povinností zákonných zástupcov, žiakov i pravidiel vzájomných vzťahov a vzťahov s pedagogickými zamestnancami alebo primárna prevencia výskytu nežiaducich sociálno-patologických javov či rozpracovanie opatrení na prevenciu a riešenie šikanovania. Iné nemali jednoznačne stanovené pravidlá vedúce k ochrane zdravia žiakov či majetku školy alebo organizáciu procesu vzdelávania tak, aby bol čas žiakov strávený v škole maximálne efektívne využitý z hľadiska ich vzdelávania i mimoškolskej činnosti. V 10 % ZŠ neprerokovali školský poriadok v pedagogickej rade školy alebo v rade školy. Skutočnosť, že so znením školského poriadku boli žiaci oboznámení na začiatku školského roka a ich

¹ rozpracovaná Smernica č. 36/2018 k prevencii a riešeniu šikanovania detí a žiakov v školách a školských zariadeniach

zákonní zástupcovia na prvom zasadnutí rodičovského združenia potvrdili záznamy v triednych knihách a zápisnice zo stretnutí rodičov. Odpovede **1 410 žiakov 6. a 7. ročníka** v zadanom dotazníku potvrdili najmä formálnosť oboznámenia sa s dokumentom. Na otázku, *či mali možnosť diskutovať s učiteľmi o pravidlách správania stanovených v školskom poriadku* odpovedalo 13 % negatívne, nediskutovalo s učiteľmi o stanovených pravidlách a 5 % sa nevedelo k otázke vyjadriť. Možnosť zmeniť nastavené pravidlá malo iba 14 % opýtaných. Záporne odpovedalo 46 % a ďalších 40 % žiakov nevedelo na otázku odpovedať. V rozhovoroch niektorí riaditelia škôl konštatovali, že nepociťovali potrebu meniť a dopĺňať školské poriadky aj z dôvodu, že samotní žiaci nepredkladali žiadne akceptovateľné pripomienky. Triedni učitelia oboznamovali žiakov s obsahom dokumentu, ale málo času venovali *diskusii* so žiakmi o jeho jednotlivých ustanoveniach a **zdôrazňovaniu skutočnosti, že pre každého žiaka je v záujme zaistenia vlastnej bezpečnosti a ochrany zdravia dôležité poznať svoje povinnosti a práva a zároveň ich aj uvedomele dodržiavať.**

Systém poskytovania výchovného poradenstva a prevencie v oblasti osobnostných, sociálnych, vzdelávacích a iných školských problémov žiakov zabezpečovali výchovní poradcovia, koordinátori prevencie, na plný alebo čiastočný úväzok školskí špeciálni pedagógovia (21), školskí psychológovia (6) a sociálny pedagóg (1). Ich počet však nezohľadňoval potreby najmä tých ZŠ, ktoré vzdelávali žiakov so zdravotným znevýhodnením (ZZ), zo sociálne znevýhodneného prostredia (SZP) a z marginalizovaných rómskych komunít (MRK). Z predloženej dokumentácie a z vyjadrení výchovných poradcov vyplynulo, že poskytovali metodickú pomoc pedagógom pri výchove a vzdelávaní žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami, zabezpečovali spoluprácu s príslušnými centrami pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie, centrami špeciálno-pedagogického poradenstva (CPPPaP, ČŠPP) a poskytovali poradenstvo zákonným zástupcom žiakov pri riešení študijných problémov ich detí. Podieľali sa tiež na riešení výchovných problémov jednotlivcov, na navrhovaní opatrení prispievajúcich k uvedomenému zlepšeniu ich správania. Zo zistení z dotazníkov vyplynulo, **že viac ako tretina žiakov (38 %) výchovného poradcu nepoznala a 84 % sa s ním vôbec nestretlo, nekonzultovali žiaden problém, nepotrebovali žiadnu radu.** Pravidelné stretnutia s výchovným poradcom potvrdilo iba 8 % respondentov. Boli zamerané najmä na získanie informácií o ďalšom štúdiu; menej na riešenie problémov s učením alebo vzťahov so spolužiakmi, s učiteľmi či s rodičmi. Ojedinele sa s ním stretli 2 % žiakov a 5 % priznalo, že sa s výchovným poradcom stretli pri riešení ich výchovných problémov súvisiacich s porušením školského poriadku, rozprávali sa o šikanovaní, o známkach a správaní. **Systém poskytovania výchovného poradenstva nebol vo väčšine škôl cielene orientovaný na prácu so žiakmi, vrátane žiakov z rizikových skupín (menej úspešní vo vzdelávaní, z marginalizovaných rómskych komunít, so zdravotným znevýhodnením), na formovanie súdržných triednych kolektívov.**

Pozitívom v činnosti výchovných poradcov bola v **55 %** subjektov podpora participácie žiakov na demokratickom riadení školy konštituovaním **žiackej školskej rady (ŽŠR)**. Členmi rád boli riadne zvolení zástupcovia tried 5. – 9. ročníka, mali vypracované štatúty a plány aktivít. S cieľom zistiť mieru participovania ŽŠR na chode školy bol 123 členom zadaný dotazník. Respondenti v ňom kladne hodnotili svoju činnosť, považovali ju za prínosnú a prospešnú pre všetkých žiakov školy. Zvolenie za člena rady vnímali ako prejav dôvery. Pozitívne hodnotili aj skutočnosť (89 %), že so spolužiakmi aktívne komunikovali a navrhovali ich aktivity do plánu práce školy. Viac ako polovica z nich bola presvedčená o tom, že pedagógovia predložené návrhy prijímajú (*rozhodne áno* – 27,6 %; *áno* – 39 %). Opačné, negatívne stanovisko zaujala takmer tretina oslovených, podľa nich návrhy žiakov neboli pedagógmi prijímané, a preto neboli ani zapracované do plánu práce školy (*skôr nie* – 15,5 %; *rozhodne nie* – 7,3 %). Pomerne vysoké percento žiakov svoj názor k tejto otázke nevyjadrilo (*neviem posúdiť* – 10 %). Podľa koordinátorov ŽŠR a vedenia škôl nižšia

participácia niektorých členov bola zapríčinená nepotrebnosťou menenia a dopĺňania školských poriadkov alebo neakceptovateľnosťou predložených návrhov. Výchovného poradcu poznala väčšina členov ŽŠR. ***Menej pozitívne sa javila skutočnosť, že viac ako polovica (52 %) z nich sa s ním na riešení výchovných problémov spolužiakov nezúčastňovala a takmer tretina (29 %) s výchovným poradcom vôbec nespocovala pri riešení konfliktných vzťahov medzi žiakmi v triednych kolektívoch.*** V rozhovoroch vedúci pedagogickí zamestnanci škôl uviedli, že sa správaním žiakov zaoberala predovšetkým ustanovená výchovná komisia. Menej závažné priestupky² riešili pohovormi so žiakmi, v prípade závažných priestupkov³, vrátane šikanovania, aj rozhovormi s agresormi a obeťami a s ich zákonnými zástupcami a uplatňovali opatrenia na posilnenie disciplíny⁴. Účinnosť uplatnených opatrení (*individuálne pohovory, intervencia v spolupráci s poradenskými zariadeniami, pokarhanie od triedneho učiteľa/riaditeľa školy*) voči žiakom, ktorí mali problémy korigovať svoje správanie, bola závislá najmä od spolupráce školy so zákonnými zástupcami a ich zodpovedného prístupu k ich plneniu. V predchádzajúcom školskom roku 2018/2019 navštevovalo školy **10 711 žiakov**. Z poskytnutých štatistických údajov vyplynulo, že na posilnenie disciplíny boli udelené:

- **pokarhanie** od triedneho učiteľa alebo od riaditeľa školy – **316** žiakom (čo predstavuje 2,8 % z celkového počtu žiakov), z toho bolo **19 %** žiakov so ZZ a **12 %** žiakov z MRK;
- **znížená známka zo správania** – **319** žiakov (za nevhodné správanie voči učiteľovi, vulgárne vyjadrovanie, fajčenie, agresívne správanie sa voči spolužiakom, záškoláctvo...), z nich takmer polovicu tvorili žiaci z ohrozených skupín – **22 %** žiakov so ZZ a **13 %** žiakov z MRK;
- **2 030** žiakom (čo predstavuje 18 % z celkového počtu žiakov) bola udelená **pochvala**, z nich boli iba **3 % žiakov so ZZ** a **1 % žiakov z MRK**.

V predchádzajúcom školskom roku **10 711** žiakov, vrátane žiakov z rizikových skupín, vymeškalo **1 042 816** vyučovacích hodín, priemer na žiaka – **97,35** hodín;

- z celkového počtu vymeškaných hodín bolo **80 403** neospravedlnených (7,7 %);
- **390** žiakov z MRK vymeškalo **22 979** neospravedlnených hodín; **29 %** hodín z celkového počtu; priemer na žiaka – **59** hodín;
- **806** žiakov so ZZ vymeškalo **12 786** neospravedlnených hodín; **16 %** hodín z celkového počtu; priemer na žiaka – **16** hodín;
- viac ako **15** neospravedlnených hodín v mesiaci malo **324** žiakov; príslušnému orgánu štátnej správy a obci bolo zaslaných **313** oznámení, z nich tvorilo **30 %** oznámení o žiakoch z MRK
- predčasne ukončilo povinnú školskú dochádzku **66** žiakov (**0,012 %** z počtu **5 262** žiakov druhého stupňa).

V niektorých školách mal pomerne vysoký počet žiakov zníženú známku zo správania prevažne za neospravedlnené hodiny, záškoláctvo, šikanovanie a fyzické napadnutie vyučujúcej, neplnenie si školských povinností, nevhodné správanie sa počas vyučovania, nerešpektovanie pokynov učiteľov, vulgárne vyjadrovanie sa a agresívne správanie:

- v ZŠ Košického kraja – **34** žiakov prvého stupňa a **22** žiakov na 2. stupni (z nich bolo až **80 %** žiakov z MRK);
- v ZŠ Banskobystrického kraja – **20** žiakov prvého stupňa, z toho boli **2** žiaci nultého ročníka a **157** žiakov druhého stupňa (19 % tvorili žiaci so ZZ a 13 % žiaci z MRK).

² neprimerané správanie sa v kolektíve, vulgárne vyjadrovanie, slovné urážanie, občasné schovávanie a ničenie vecí, nerešpektovanie pedagógov, vyrušovanie na vyučovacích hodinách

³ krádeže, bitky, výtržníctvo

⁴ napomenutie a pokarhanie triednym učiteľom; pokarhanie riaditeľom školy; znížená známka zo správania

Vychádzajúc z uvedených údajov možno konštatovať, že pedagogickí zamestnanci nie vždy dôsledne hľadali riešenia a spôsoby ako predísť vzniku problémového správania žiakov, záškoláctvu, ako riešiť nedorozumenia medzi učiteľmi a žiakmi. Nezaoberali sa otázkami akými výchovnými intervenciami, formami a metódami práce predchádzať narušeniu vzťahov medzi žiakom a učiteľom. Úspech či neúspech pedagógov pri riešení výchovných problémov zjavne závisel od postojov žiakov k škole a k jej výchovno-vzdelávacej činnosti. Závisel tiež od ochoty a angažovanosti všetkých aktérov vzdelávania kooperovať pri výchove a vzdelávaní žiakov, od vytvorenia podmienok pre prácu inkluzívnych tímov v škole ale aj od presvedčenia zákonných zástupcov žiaka, že škola koná v záujme ich dieťaťa. S uvedenými skutočnosťami úzko súvisí aj nezáujem pedagogických zamestnancov škôl vzdelávať sa v oblasti prevencie sociálno-patologických javov, čo nevytváralo predpoklady na skvalitnenie poskytovania výchovných intervencií v oblasti primárnej prevencie. Iba v neceljej tretine kontrolovaných škôl za ostatné dva roky zabezpečili vzdelávanie učiteľov v rámci **kontinuálneho vzdelávania** a umožnili im zúčastňovať sa na odborných seminároch zameraných na prevenciu a riešenie šikanovania, kyberšikany, patologických javov a závislostí detí, na informačnú a internetovú bezpečnosť, na riešenie konfliktov.

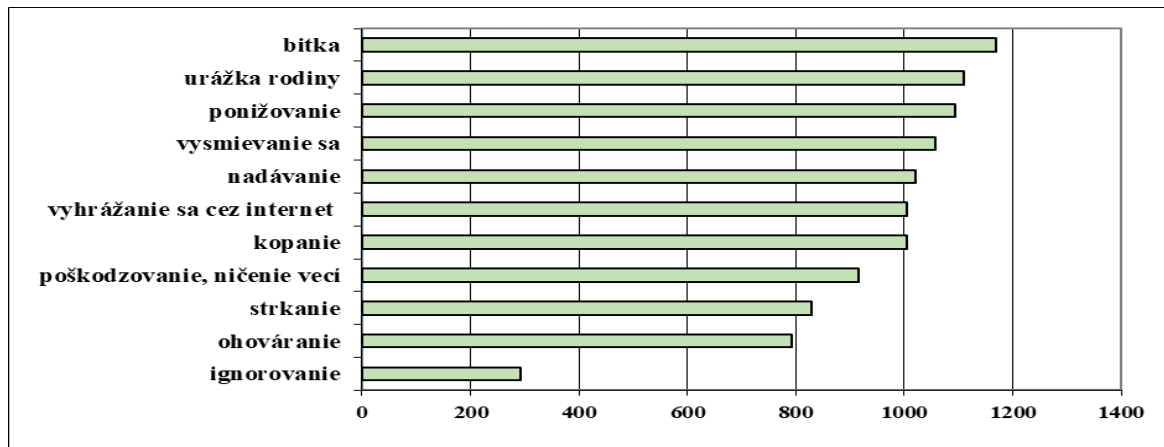
Aktívna ochrana žiakov pred sociálno-patologickými javmi a riešenie ich príznakov

Dôležitú úlohu v systéme výchovného poradenstva zohrávali vo všetkých sledovaných školách ustanovení koordinátori prevencie. Ich činnosť sa na základe predložených plánov práce zameriavala najmä na realizáciu preventívnych aktivít korešpondujúcich s reálnym výskytom problémového správania žiakov v školskom prostredí, na prevenciu agresívneho správania a šikanovania, tiež na prevenciu užívania legálnych drog – fajčenie a nelegálnych drog, kriminality, delikvencie a neadekvátneho používania internetu. Koordinátori realizovali svoju činnosť v spolupráci s triednymi učiteľmi, s výchovnými poradcami, menej s odbornými pedagogickými zamestnancami, a to najmä z dôvodu, že ZŠ nemali vytvorené primerané podmienky pre pôsobenie inkluzívnych tímov zložených z pedagogických a odborných zamestnancov. Podujatia organizovali v kooperácii s poradenskými zariadeniami, s políciou, s Úradom práce, sociálnych vecí a rodiny (ÚPSVaR), PEER aktivistami, sociálnymi kurátormi, osvetovým strediskom a ďalšími miestnymi organizáciami. Realizované aktivity sa týkali najmä problematiky bezpečnosti a ochrany zdravia žiakov a obsahovo vychádzali z odporúčaných národných programov. V školách boli organizované aj charitatívne aktivity zamerané na predaj či finančné zbierky pre dobročinné organizácie, absentovalo výraznejšie motivovanie žiakov k dobrovoľníctvu, ktoré napomáha formovať pozitívne vlastnosti osobnosti žiakov ako sú zodpovednosť, spolupatričnosť a ochota navzájom si pomáhať. Práve potreba pomoci a solidarity sa výrazne prejavila v aktuálnych krízových časoch pandémie koronavírusu. Napriek množstvu aktivít a činností, ktoré sa v školách realizovali, **viac ako polovica žiakov (65 %) v dotazníku uviedla, že koordinátora prevencie nepoznala.** Systematický celoplošný monitoring zameraný na prevenciu a odhaľovanie negatívnych javov v správaní sa žiakov a príznakov šikanovania nevykonávalo **40 %** škôl. Vo všetkých subjektoch, podľa vyjadrení riaditeľov, bolo správanie sa žiakov sledované nepretržitým pedagogickým dozorom v triedach i počas prestávok, prostredníctvom rozhovorov na triednických hodinách, pozorovaním. Na niektorých školách aj kamerovým systémom, využitím schránky dôvery, ojedinele zhromažďovaním informácií o žiakoch v spolupráci s rodičmi. Systematický monitoring realizovalo **60 %** subjektov. V spolupráci s CPPP a P, s ÚPSVaR zadávali žiakom dotazníky, anketové listky, alebo uplatnili iné nástroje na zisťovanie výskytu šikanovania a kyberšikanovania, drogovej závislosti a sociálnej klímy v triedach. Z rozhovorov s koordinátormi prevencie a riaditeľmi škôl, ako aj z predložených záznamov vyplynulo, že výsledky vyhodnocovali iba štatisticky a k zisteným nedostatkom prijímali málo konkrétne opatrenia. Účinnosť opatrení nesledovali. Výsledky monitorovania

pomohli odhaliť v školách prítomnosť deviantného správania sa žiakov⁵. **Primárna prevencia (systém opatrení zameraných na predchádzanie a znižovanie výskytu rizikového správania žiakov) vo viac ako polovici škôl nebola komplexná a podporovaná kontinuálnym uplatňovaním výchovných, psychologických a psychoterapeutických metód.**

Štátna školská inšpekcia zisťovala zadaním dotazníka 1 410 žiakom 6. a 7. ročníka ich názory na vzťahy medzi spolužiakmi v triede, v škole. V komunite školy malo 13 % respondentov obavy, strach z niektorého zo spolužiakov, 25 % pociťovalo v triede alebo v škole mierne obavy a 62 % sa rozhodne nikoho nebálo. Žiaci za ubližovanie (graf č. 1) považovali najmä bitku 83 %, urážanie rodiny 79 %, ponižovanie 78 %, vysmievanie sa (75 %).

Graf č. 1 Najčastejšie prejavy správania, ktoré považovali žiaci za ubližovanie

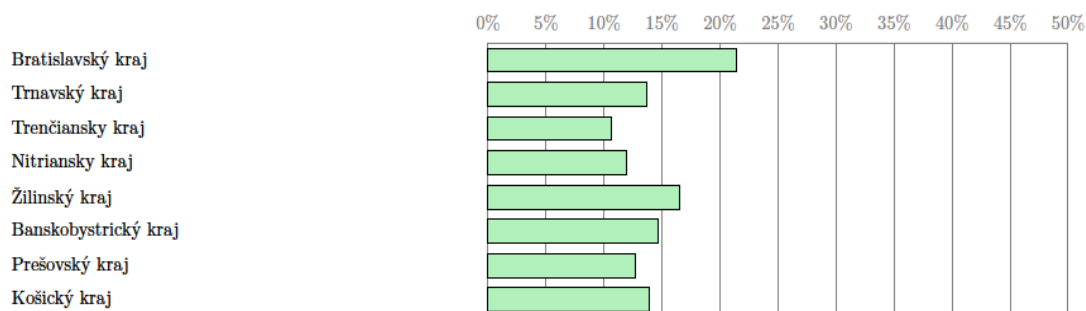
Počas vyučovania sa v triede necítilo komfortne necelých 6 % respondentov, pociťovali neistotu a 10 % si myslelo, že vyučujúci k nim boli málo tolerantní, žiakov nechápali. Podľa väčšiny žiakov (84 %) však boli učitelia v čase vyučovania i v čase mimo vyučovania tolerantní a chápací. Počas prestávok sa žiaci vzájomne zhovárali (96 %), ak mali príležitosť venovali sa športovým aktivitám (30 %), ojedinele sa hrali hry na mobile (5 %). V niektorých triednych kolektívach boli aj jedinci, ktorí trávili prestávky najradšej osamote a nevšimli si okolie (8 %). Medzi žiakmi boli však aj takí, ktorí doberaním si iných, ustavičným zabrdaním, hádaním, ubližovaním, vyvolávali v triede napätie a rivalitu. Až 26 % respondentov uviedlo, že sa niektorí spolužiaci často bili, hádali a 15 % respondentov malo v triede spolužiakov, ktorí sa iným vysmievali pre ich inakosť. Žiaci trávili prestávky zväčša pasívne, len v obmedzenej miere mali umožnené aktívne relaxovať prostredníctvom športových a pohybových činností. **Minimálna ponuka alternatívnych možností trávenia času počas prestávok vytvárala priestor na výskyt nevhodných foriem správania sa jednotlivcov, ktoré často vyústili do sociálne-patologického správania.** Významné boli aj odpovede 58 % žiakov, ktoré potvrdili častý výskyt nevhodného správania jednotlivcov počas vyučovania (nerešpektovanie pokynov, vyrušovanie a vykrikovanie). Učitelia, podľa väčšiny respondentov (84 % odpovedalo áno a 16 % nie), dokázali však nevhodné správanie každého jedného žiaka eliminovať a spravodlivo riešiť. Rovnako za spravodlivé považovali rozhodnutia učiteľov pri prešetrovaní porušení disciplíny jednotlivými žiakmi oslovení členovia ŽSR (90 %). Menej z nich (86 %) už bolo presvedčených o tom, že ochranu a podporu učiteľov majú aj žiaci, ktorých ostatní odsudzujú kvôli náboženstvu/rase/sociálnemu pôvodu/národnosti alebo názorom. Negatívne odpovedalo takmer 10 % členov rád, neboli presvedčení o pozitívnom

⁵ arogantné správanie; vulgárne vyjadrovanie sa; bitky; krádeže; schovávanie a ničenie vecí; nerešpektovanie pedagógov; sexuálne obťažovanie; vysmievanie sa a slovné urážky; fyzické a psychické ubližovanie; ničenie vecí; iné porušenia školského poriadku;

zmýšľaní niektorých učiteľov a 4 % z nich radšej na otázku neodpovedali. **Výchovné problémy svojich spolužiakov s konkrétnymi učiteľmi nemalo možnosť riešiť až 44 % členov ŽŠR.** V riadenom rozhovore túto skutočnosť nedokázali špecifikovať a odpovedali, že do riešenia prevencie šikanovania neboli zaangažovaní.

Na základe vyhodnotenia ďalších položiek dotazníka možno konštatovať **prítomnosť šikanovania v každej z kontrolovaných škôl** (graf č. 2). Šikanovanie sa dotýkalo celej komunity školy, vyskytovalo sa nielen na toaletách a tichých miestach vonkajších areálov subjektov, ale aj počas vyučovania, počas cesty žiaka zo školy a do školy.

Graf č. 2 Percentuálny podiel šikanovaných žiakov v ZŠ v jednotlivých krajoch SR

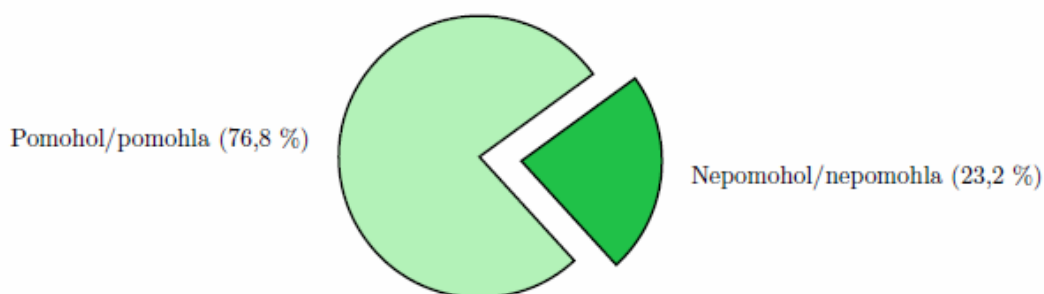
Svedkom šikanovania bolo jedenkrát alebo viackrát 37 % opýtaných (graf č. 3).

Graf č. 3 Percentuálny podiel žiakov, ktorí boli svedkami šikanovania

Z celkového počtu svedkov šikanovania (525) až **77 %** uviedlo, že spolužiakovi, ktorý bol šikanovaný pomohlo (graf č. 4). Odvahu pomôcť spolužiakovi vzoprieť sa proti agresorovi nenašlo v sebe 14 % svedkov. Určite by spolužiakovi nepomohlo 9 %. Medzi dôvody, prečo by takto konali uviedli napr.: *nechcel som aj ja tak dopadnúť, toho spolužiaka nemám rád, ved' sa mu nič také nestalo, lebo je..., aj ja som ho šikanoval.*

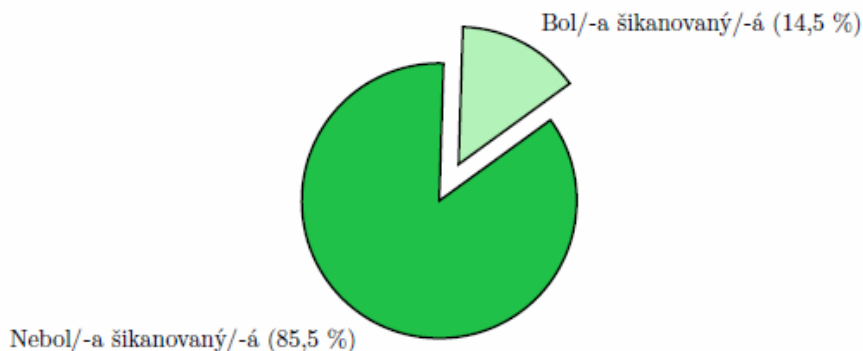
Graf č. 4 Percentuálny podiel žiakov, svedkov šikanovania, ktorí pomohli spolužiakovi

Vyjadriť sa k otázke, či by sa zastali *spolužiaka ak by boli svedkom jeho šikanovania* dostali príležitosť aj členovia ŽŠR. Vôbec by v takej situácii nezaváhali a spolužiakovi by okamžite pomohlo 82 % žiakov, 11 % by váhalo. Odpovedať na otázku nedokázalo 5 % z nich a necelé 1 % priznalo, že by spolužiakovi pre strach a nedostatok odvahy určite nepomohlo.

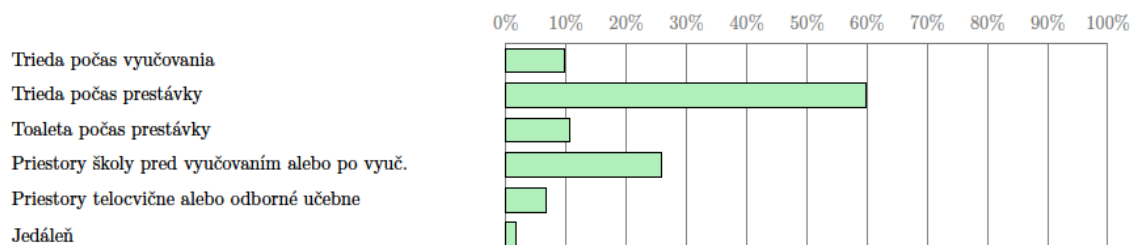
Takmer **15 %** (205) respondentov (čo predstavuje každého siedmeho žiaka) svojou odpoveďou potvrdilo, že **bolo obeťou šikanovania** (graf č. 5). Na otázku, či *im niekto zo spolužiakov pomohol*, odpovedalo kladne **67 %** a 33 % záporne.

Graf. č. 5 Percentuálny podiel žiakov, ktorí boli šikanovaní

Šikanovaní i svedkovia šikanovania medzi miesta, kde agresori najčastejšie svoje obete šikanovali, priradili: triedu počas prestávky, tichšie priestory školy pred alebo po vyučovaní, toaletu počas prestávky, triedu počas vyučovania, priestory telocvične alebo odborných učební, jedáleň, a to aj napriek zabezpečenému pedagogickému dozoru či nainštalovaných videokamier na chodbách škôl (graf č. 6).

Graf č. 6 Miesto šikanovania

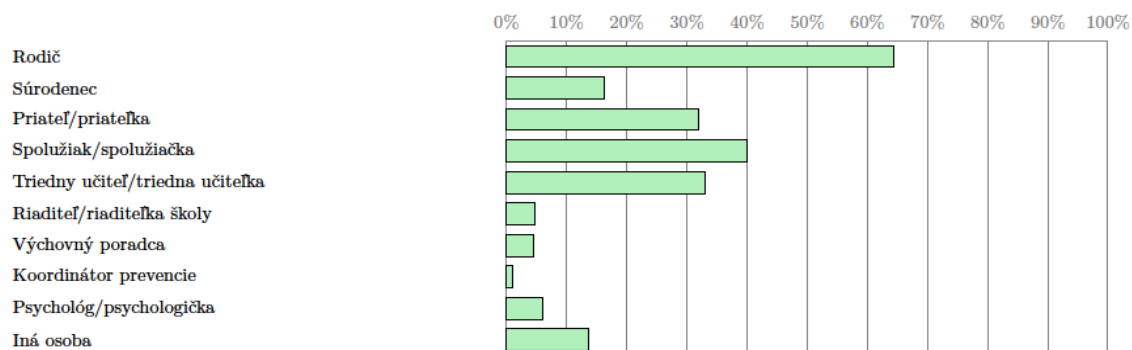

O nepríjemnej skúsenosti so šikanovaním sa nebálo rozprávať 51 % žiakov (z počtu žiakov, ktorí boli šikanovaní alebo boli svedkom šikanovania) a naopak, 33 % žiakov sa nikomu neodvážilo zdôveriť. Dôvod takéhoto konania obhajovali najmä tým, že nevedeli ako pomôcť spolužiakovi, báli sa agresora a jeho odplaty, nepatrili medzi tých, ktorí o všetkom rozprávajú, nechceli o tom hovoriť... Strach zdôveriť sa niekomu malo 9 % a pocit hanby 7 % žiakov. Tí, ktorí mali odvahu podeliť sa s niekým o ponižujúci zážitok, prejavili dôveru svojim rodičom, menej spolužiakovi/spolužiačke. Takmer rovnaký počet žiakov prejavil dôveru triednej učiteľke/triednemu učiteľovi, priateľke/priateľovi. S nepríjemným zážitkom sa niektoré z obetí dokázali zdôveriť len súrodencovi alebo inej osobe (graf č. 7). Pomerne nízky počet žiakov hľadal pomoc u psychológa/psychologičky, možno aj z dôvodu, že ich v školách pôsobilo veľmi málo. Riaditeľovi školy, výchovnému poradcovi a koordinátorovi prevencie sa zdôverilo iba niekoľko z obetí šikanovania.

Získané údaje potvrdili skutočnosť, že o šikanovaní sa v školách so žiakmi síce diskutovalo, ale menej pozornosti sa venovalo otázkam ako by mohli pomôcť spolužiakovi, komu by sa

mali zdôveriť, kto im v škole môže pomôcť, ako by mohli pomôcť obeti, aby zmiernili ponižujúce následky jej šikanovania.

Graf č. 7 Osoba, ktorej sa žiak zdôveril

Klíma školy a vzájomné vzťahy medzi aktérmi vzdelávania

Komplexná atmosféra a kultúra školy je ovplyvňovaná kvalitou interpersonálnych vzťahov medzi učiteľmi navzájom, medzi učiteľmi a žiakmi i sociálnymi procesmi, ktoré aktéri vzdelávania prežívajú a hodnotia. Škola môže napredovať, zlepšovať úroveň vedomostí žiakov iba vtedy, ak vytvára bezpečné, príjemné, hodnotovo orientované prostredie, v ktorom je prioritou komunikácia a medziľudské vzťahy. Kvalita vzťahov medzi pedagogickými zamestnancami školy teda priamo súvisí s kvalitou výchovno-vzdelávacieho procesu.

Dôležitým zdrojom poznatkov pri posudzovaní klímy škôl a posudzovaní kvality vytvorených vzájomných vzťahov medzi aktérmi výchovy a vzdelávania boli dotazníky zadávané 757 pedagogickým zamestnancom pôsobiacim v konkrétnej sledovanej škole viac ako 5 mesiacov. Na základe analýzy ich odpovedí možno konštatovať, že pedagogické kolektívy 90 % škôl sa vyznačovali súdržnosťou, vzájomnou dôverou. Pedagógovia správanie a konanie riaditeľov škôl charakterizovali ako ústretové, motivujúce, akceptujúce ich sociálne požiadavky. Podrobnejšia analýza výsledkov preukázala tiež, že jednotlivé subjekty sa výrazne odlišovali kvalitou vzťahov vo vnútri pedagogických kolektívov alebo kvalitou vzťahov medzi kolektívami pedagógov a vedúcimi pedagogickými zamestnancami. V 5 ZŠ bola pozorovaná výrazná angažovanosť pedagógov pri plnení úloh vyplývajúcich z vízie školy; v ďalších 3 školách sa vzťahy medzi pedagógmi vyznačovali vysokou mierou vzájomnej spolupráce a rešpektovania. V 6 subjektoch bola zasa pozorovaná výrazná ochota učiteľov vytvárať v edukácii atmosféru dôvery a podporovať žiakov pri prekonávaní neúspechu v učení. **Uzavretú klímu potvrdili výsledky v 3 ZŠ.** Učitelia týchto škôl prejavili nízku ochotu budovať vzájomné pozitívne priateľské vzťahy so žiakmi, nedostatočne podporovali menej úspešných žiakov v učení. Frustrácia pedagógov sa prejavovala slabou sociálnou blízkosťou medzi pedagógmi, pocitom tlaku zo strany riaditeľa a niekde aj jeho direktívnym štýlom riadenia.

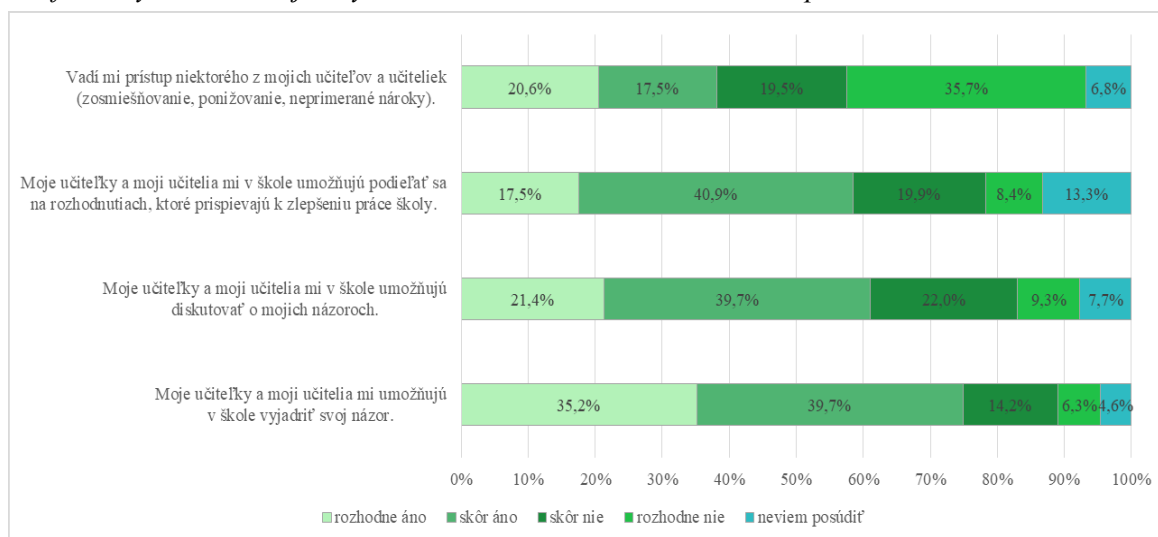
Oblasť **vytvárania vzájomných vzťahov medzi učiteľmi a žiakmi** bola mapovaná zadaním dotazníka 1 273 žiakom 8. – 9. ročníka nižšieho stredného vzdelávania. Položky v dotazníku vychádzali z predpokladu, že kvalitu výchovno-vzdelávacieho procesu výrazne ovplyvňuje vytváranie bezpečného, príjemného, hodnotovo orientovaného prostredia, v ktorom prevláda ústretová komunikácia a vzájomné medziľudské vzťahy.

Vyhodnotenie príslušných položiek preukázalo, že **vytváranie priaznivej atmosféry vyučovania** v 63,4 % škôl **oslaboval** najmä **menej ústretový vzájomný vzťah medzi učiteľmi a žiakmi** (graf č. 8). Túto negatívnu skutočnosť potvrdili nasledovné odpovede respondentov:

- **38 %** prekážal *prístup niektorých pedagógov k žiakom*; konštatovali, že medzi učiteľmi boli aj takí, ktorí ponižovali a zosmiešňovali ich spolužiakov
- **29 %** nemalo príležitosť *podieľať sa na rozhodnutiach, ktorými by prispievali k zlepšeniu práce školy*, chýbala im možnosť konať samostatne a prebrať zodpovednosť za svoje správanie
- **21 %** potvrdilo, že nemali príležitosť v škole a na vyučovaní *vyjadrovať svoje názory*
- **31 %** nemalo na vyučovaní dostatok priestoru na *diskusiu* o svojich názoroch
- priemerne **8 %**, čo predstavuje až 100 žiakov, nevedelo alebo odmietlo vyjadriť svoj názor k jednotlivým položkám v dotazníku

Žiaci vnímali potrebu slobodne hovoriť o škole a o živote v nej, vnímali absenciu príležitosti byť informovaní o problémoch a chceli sa aktívne zúčastňovať na rozhodovacích procesoch spolu s pedagógmi školy. Učitelia ich nevedli dostatočne k zodpovednosti za svoje konanie, neboli motivovaní k slobodnému vyjadrovaniu sa. **Zistenia z vykonaných hospitácií tiež potvrdili, že len menej ako polovica zo sledovaných hodín sa vyznačovala vedením žiakov k aktívnej diskusii, poskytovaním príležitostí na vyjadrovanie názorov.** Vyučujúci nebudovali vzájomné vzťahy so žiakmi na základe úprimnej interakcie, konštruktívneho myslenia⁶, vzájomného počúvania sa a možnosti odpovedania.

Graf č. 8 Vytváranie vzájomných vzťahov medzi učiteľmi a žiakmi z pohľadu žiaka

Druhá skupina položiek v dotazníku (graf č. 9) zisťovala mieru podpory uplatňovania efektívnych stratégií učenia sa z pohľadu žiakov.

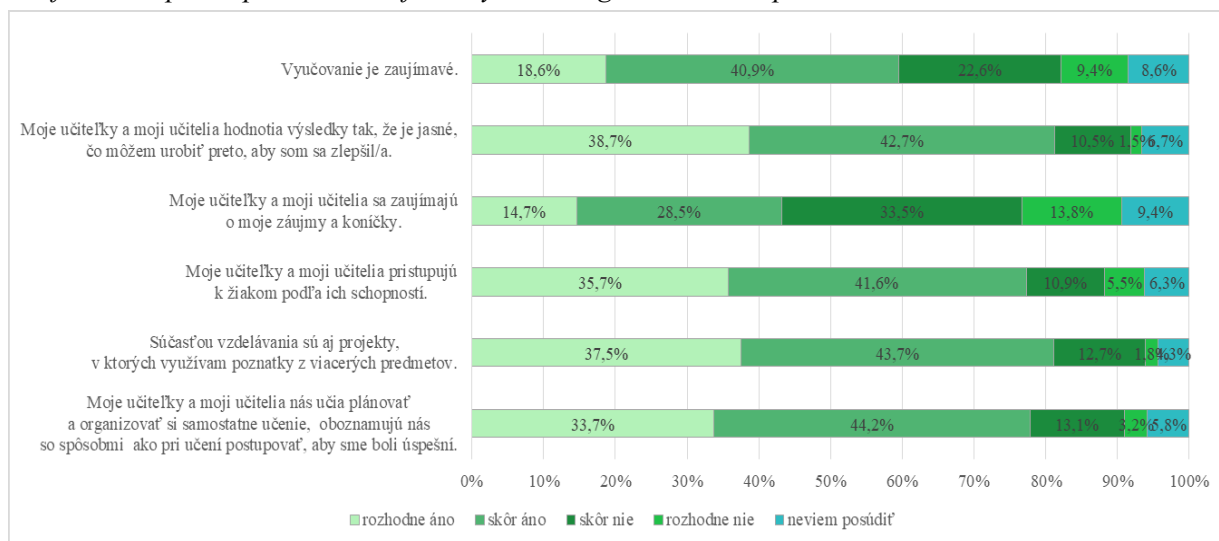
Vyhodnotenie príslušných položiek preukázalo, že v **69 % ZŠ nevedli učitelia žiakov k aktívnemu činnostnému učeniu sa, k hľadaniu vlastného efektívneho spôsobu učenia sa, v malej miere zohľadňovali osobitosti jednotlivcov, ich potreby, záujmy.** Žiaci kriticky vnímali v edukácii nasledovné skutočnosti:

- **53 %** bolo presvedčených, že viacerí učitelia *nemali záujem dozvedieť sa niečo o ich osobnom živote*, nezaujímal ich čomu sa žiaci vo svojom voľnom čase venujú, čo ich baví; vo vyučovaní absentoval emocionálny rozmer
- **32 %** považovalo vyučovacie hodiny za *málo zaujímavé, nezábavné*; žiaci nenachádzali zmysel v tom, čo sa v škole učia, nechápali súvislosti medzi učivom a ich reálnym životom
- **16 %** vnímalo negatívne, že ich *učitelia nevedli k tomu, aby sa vedeli samostatne učiť*

⁶ uvedomovanie si aj svojich negatívnych myšlienok, vedieť ich spracovať a nenechať sa nimi ovládať

- **16 %** vyjadrilo nespokojnosť s tým že *učitelia nepristupujú k žiakom podľa ich schopností*
- **15 %** si myslelo, že *súčasťou vzdelávania neboli projekty, v ktorých by mohli využívať poznatky z viacerých predmetov*
- **12 %** nebolo spokojných s hodnotením učiteľov, *nepomáhali im zlepšiť sa*
 - priemerne **6,8 %** zvolilo odpoveď *neviem posúdiť* na všetky sledované položky v dotazníku; možno predpokladať, že táto skupina žiakov prejavila svoj nezáujem odpovedať na otázky v anonymnom dotazníku alebo sa odmietla vyjadriť z dôvodu, že mala priamu negatívnu skúsenosť s niektorým učiteľom (*nepristupoval k nim primerane, nepomáhal im prekonávať neúspechy*)

Graf č. 9 Podpora uplatňovania efektívnych stratégií učenia sa z pohľadu žiaka

Tieto negatívne odpovede boli potvrdené zisteniami školských inšpektorov z priameho pozorovania edukácie v triedach nižšieho stredného vzdelávania. Na viac ako polovici hodín (55 %) nevytvárali vyučujúci podmienky pre inkluzívne vzdelávanie každého žiaka, neoptimalizovali učebnú záťaž žiaka s ohľadom na jeho individuálne schopnosti a potreby. Rovnako na viac ako polovici hodín (55 %) neuplatňovali efektívne stratégie vyučovania a na 66 % hodín neumožnili žiakom slobodnú voľbu pri výbere činností, nepodporovali rozvíjanie ich autonómnosti a iniciatívnosti.

Záver

Prioritou viac ako polovice hodnotených subjektov bolo vytváranie podnetného a podporujúceho prostredia pre žiakov a utváranie vhodných podmienok pre uplatňovanie prevencie spoločensky nežiaducich javov. Mali vypracované školské stratégie s postupmi riešenia vyskytujúcich sa problémov v zmysle úloh vyplývajúcich z právnych predpisov a metodických usmernení. Predložené školské poriadky v takmer tretine subjektov však neposkytovali primerané podmienky pre vytváranie ústretových vzťahov medzi všetkými aktérmi vzdelávania, prostredie týchto škôl nebolo natolko bezpečné, aby umožňovalo žiakom primerané sústredenie sa na vzdelávací proces. Analýza výsledných dát zo zadaných dotazníkov pre žiakov preukázala, že sa viacerí z nich necítili v komunite školy/triedy bezpečne. Takmer tretina uviedla, že mala obavy z niektorých jednotlivcov, ktorí vyvolávali v triede napätie a rivalitu, často sa bili, hádali alebo sa vysmievali spolužiakom pre ich inakosť. Šikanovaní žiaci i tí, ktorí boli svedkami šikanovania sa zdôverovali s nepríjemným zážitkom najmä rodičom, triednym učiteľom a spolužiakom. Ochranu a pomoc nehládali u výchovného poradcu či koordinátora prevencie, ktorých úlohou bolo zaistiť pre každého

žiaka aby sa cítil v škole bezpečne, aby bol chránený pred útlakom a opakovaným úmyselným ponížovaním. Pedagogickí zamestnanci menej dôsledne hľadali riešenia a spôsoby ako predísť vzniku problémového správania či nedorozumení medzi učiteľmi a žiakmi, čo dokumentovali aj predložené štatistické údaje škôl o počte udelených pokarhaní, znížených známok zo správania i neospravedlnene vymeskaných hodín žiakov, najmä žiakov z ohrozených skupín. Oslovení žiaci pociťovali potrebu väčšej slobody, chceli hovoriť o škole a o živote v nej, chceli byť viac informovaní o problémoch a mali aj vyššie ambície, chceli sa aktívnejšie zúčastňovať na rozhodovacích procesoch spolu s pedagógmi školy. Vytváranie priaznivej atmosféry vyučovania oslaboval menej ústretový vzájomný vzťah medzi učiteľmi a žiakmi, ktorý nebol budovaný na základe úprimnej interakcie, vzájomného počúvania sa. Uplatňovaný systém opatrení zameraných na predchádzanie a znižovanie výskytu rizikového správania žiakov nebol vo viac ako polovici škôl komplexne realizovaný a podporovaný využitím náležitých výchovných, psychologických a psychoterapeutických metód.

Odporúčania a podnety

Riaditeľom škôl

- vytvárať bezpečné, príjemné, hodnotovo orientované prostredie školy, v ktorom prevláda komunikácia a medziľudské vzťahy
- orientovať systém poskytovania výchovného poradenstva na každého žiaka, osobitne poskytovať pomoc a podporu žiakom z ohrozených skupín (*so zdravotným znevýhodnením, zo sociálne znevýhodneného prostredia, z marginalizovaných rómskych komúní*), ktorým vo zvýšenej miere hrozí predčasné ukončenie školskej dochádzky
- vypracovať systém opatrení zameraných na predchádzanie a znižovanie výskytu rizikového správania žiakov; monitorovať negatívne prejavy správania žiakov s cieľom odhaľovať ich príčiny, motivačné zdroje a nájsť účinné prostriedky na oslabenie ich negatívneho vplyvu, prijímať opatrenia na ich eliminovanie a odstránenie
- viesť žiakov k uvedomelému rešpektovaniu nastavených pravidiel v školskom poriadku
- poskytovať žiakom priestor na slobodné vyjadrovanie, na kritickú diskusiu; podporovať v nich sebadôveru v záujme formovania pozitívnych vzájomných vzťahov medzi učiteľmi a žiakmi
- cieľavedomejšie sa zaujímať o spôsoby trávenia voľného času žiakov, spoznávať ich záľuby v záujme formovania vývinu ich osobnosti, ponúknuť žiakom možnosť využiť voľný čas formou dobrovoľníctva
- umožniť žiakom – členom ŽŠR aktívne sa zúčastňovať na rozhodovacích procesoch spolu s pedagógmi školy a výchovným poradcom
- zapájať učiteľov do ďalšieho vzdelávania zameraného na prevenciu pred sociálno-patologickými javmi

Metodicko-pedagogickému centru

- pokračovať vo vzdelávaní pedagogických zamestnancov orientovanom na rozvíjanie pedagogických spôsobilostí učiteľov v oblasti výchovy k ľudským právam; orientovať vzdelávanie na využívanie zážitkových metód a foriem práce pri prevencii i riešení konkrétnych prípadov šikanovania